

Postmoderne psychoanalyse

Bespreking van Mark Leffert (2010) *Contemporary Psychoanalytic Foundations. Postmodernism, Complexity and Neuroscience*. London/New York: Routledge ISBN 978-0-88163-497-6, 299 pp, 22.99 \$.

In: *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 2011, 3 p 212-214

Mark Kinet

Zoals bekend zocht Freud impliciet of expliciet aansluiting bij de wetenschap en filosofie van zijn tijd. In *Contemporary Psychoanalytic Foundations* probeert Mark Leffert op zijn beurt de mogelijke invloed van hedendaagse randgebieden in kaart te brengen en zowel informatief als kritisch te bespreken. In het bijzonder tracht hij de impact van postmoderne filosofie, complexiteits- en chaostheorie en neurowetenschap in de actuele psychoanalyse te onderzoeken. Hij bekijkt er evoluerende epistemologische uitgangspunten en besteedt ruim aandacht aan diverse neurowetenschappelijke data. Zo is de nieuwe wetenschap van de neuropsychoanalyse meteen aan een steile opgang begonnen die Leffert blijkbaar erg toejuicht. Ze wil immers een overkoepelende theorie leveren, waarin *objectieve* bevindingen uit de neurowetenschappen worden gecorreleerd aan die zo specifiek psychoanalytische aandacht voor de *subjectieve* ervaring. Als dusdanig tracht ze de kloof tussen mens- en natuurwetenschap, tussen *mind* en *brain* enigszins te dichten.

Het boek bestaat uit een verzameling van op zich staande hoofdstukken die naar mijn smaak een niet al te samenhangend geheel vormen. Zijn insteek is wetenschapsfilosofisch en kennistheoretisch. Verwijzingen naar de praktijkvoering zijn zeer beperkt, klinische voorbeelden ontbreken. De eerste twee hoofdstukken reflecteren rond de impact van postmodernisme op de psychoanalyse. Ik keer hier verder op terug. Het derde maakt de brug naar de complexiteits- en chaostheorie van zelforganiserende systemen in zoverre ze nieuw licht werpen op het psychoanalytische proces en de aard van de therapeutische verandering die het teweegbrengt.

Een psychoanalytisch proces verloopt zoals bekend grillig, met horten en stoten of vallen en opstaan en in elk geval non-lineair. Klassiek wordt dit verklaard door het moeizame proces van doorwerken of door cruciale sessies waar interpretatief heel wat losse eindjes kunnen worden opgeraapt, dan wel er zich '*moments of meeting*' à la Daniel Stern

voordoelen (cf p 59) . In Stern's optiek gebeurt er op zo'n momenten iets *voorbij* de interpretatie, namelijk een emotioneel *evenement* (ik refereer opzettelijk naar de term van de Franse filosoof Alain Badiou) in de therapeutische of reële relatie. Leffert zoekt de verklaring echter (ook) elders. In complexe systemen is er '*no central controller; they just happen*' (p 65). Postmodernisme en *complexity theory* vervangen bij Leffert voornoemde opvattingen over doorwerken of over '*the good hour*' om het soms onvoorspelbare (?) verloop van een analytisch proces te verklaren (p 85).

Dan volgen drie hoofdstukken waarin de auteur zich toespitst op de neurowetenschap en wat deze kan helpen ophelderen over geheugen, bewustzijn en identiteit. Het is volgens Leffert onhoudbaar geworden kwesties van geheugen, bewustzijn en onbewustheid te onderzoeken los van hun fysische correlaat (p 89). Hij besteedt vooral veel aandacht aan het werk van Allan Schore, die zoals bekend de psychoanalytische theorie integreert met moeder-kindobservaties en functionele MRI van de hersenen. De neurowetenschappen kunnen psychologische theorieën over ontwikkeling, mentale structuur en functie, psychopathologie en behandeling helpen valideren. Als er niets gecorreleerd kan worden is er volgens Leffert (p 105) een serieus probleem. Klassiek voorbeeld is de vroegkinderlijke amnesie die door Freud aan de verdringing ten gevolge van het Oedipuscomplex werd toegeschreven. De neurowetenschap geeft (weliswaar precies rond diezelfde periode in de ontwikkeling) een heel andere verklaring. Een en ander zou volgens haar gevolg zijn van de (in vergelijking met de amygdala) laattijdige rijping van de hippocampus en het onderscheid tussen resp. het impliciet, procedureel en het expliciet, autobiografisch geheugensysteem.

Alleszins hebben de neurowetenschappen bewezen dat de grote meerderheid van de mentale processen in de *descriptieve* categorie van het niet-bewuste thuishoren (p 125). Dit niet-bewuste dient dan van het freudiaanse *systemische* onbewuste te worden onderscheiden. Leffert verwijst naar diverse neurobiologische bevindingen, o.a. in verband met de hemisferische lateralisatie alsook de onbewuste communicatie tussen moeder en baby c.q. psychoanalyticus en analysant. In elke interactie heeft er veel meer plaats dan louter verbale uitwisseling en de analyticus als blank en neutraal projectiescherm dient voor hem definitief naar de prullenmand verwezen. Ook vraagt hij zich af wat het effect is van de sofa met zijn uitschakeling van het spiegelneuronensysteem (p 250)? Deze *monkey see, monkey do* neuronen zouden een belangrijke rol spelen in spiegeling en empathie. En zijn dit voor veel patiënten geen noodzakelijke bestanddelen voor voldoende basisveiligheid binnen de therapeutische relatie?

Leffert wijdt een volgend hoofdstuk aan machtsverhoudingen binnen de Noord-Amerikaanse psychoanalytische wereld. Ze zijn illustratief voor de evolutie van wetenschappelijke 'inzichten' en opvattingen die steeds en onvermijdelijk (cf postmoderne denkers als Michel Foucault) sterk onderhevig zijn aan regimes van macht en controle. In zijn afsluitende hoofdstuk noemt hij zijn boek bescheiden een 'snapshot' van een wetenschap in actie. Bijvoorbeeld met betrekking tot een beter begrip van het 'zelf' kan zij niet buiten een multidisciplinaire benadering. Leffert wijst er bovendien op dat men zich voortdurend bewust moet blijven van sociopolitieke e.a. bias. Ik ga hier nog even op in.

Leffert interesseert zich in dit boek vooral voor de uiteenlopende en voortdurend evoluerende wetenschappelijke grondslagen van de psychoanalytische beweging. Niet iedereen deelt deze belangstelling, al is ze naar mijn mening inderdaad essentieel voor psychoanalytisch werk dat (ook) de eigen bril c.q. blinde vlekken onder de loep neemt. Zoals andere hulpverleners zijn veel psychoanalytici gewonde genezers. Een volgehouden *eigen* analyse is dan de beste remedie voor (tegen)overdrachtsproblemen allerhande. Maar ook onze theoretische vorming vereist eenzelfde autokritiek. De befaamde *docta ignorantia* waarbij de analyticus zijn weten opschort om plaats te maken voor het onbewuste *weten van* de patiënt mag niet verkeerd worden begrepen. Opschorten is niet afschaffen! Wetenschap veronderstelt wel degelijk voldoende geleerdheid. De onwetendheid van de analyticus is dan ook *gespeeld*. Hij houdt zich enkel *binnen* de sessies soms op slimme wijze van den domme

Zelf hamert Leffert meermaals op de tegenstelling tussen moderne en postmoderne uitgangspunten. In een moderne visie is geschiedenis kenbaar, terwijl ze in een postmoderne niet op zich bestaat en onvermijdelijk onderhevig is aan interpretatie. Deze laatste varieert al naargelang de heersende mening of de mening van wie heerst binnen de wetenschappelijke en ook bredere cultuur.

Leffert neemt enkele wederzijdse kritieken door (p 50-51). De postmoderne stroming staat argwanend tegenover een gereïficeerd metanarratief of psychologie. De leden van het analytische koppel zijn niet (strikt) gescheiden – vrij naar Winnicott *there is no such thing as a patient*. Beiden maken deel uit van een gedeelde sociale en historische matrix. Overdrachts-, tegenoverdrachts-, werk- en reële relatie zijn niet (strikt) van elkaar gescheiden. De gehanteerde theorie heeft een invloed op het verhaal van de patiënt. Zo zal een kleiniaanse analyticus spreken in termen van stoelgang, borsten en penissen en de lacaniaanse zich wijden aan een minutieuze quasi linguïstische analyse van deze of gene ‘betekenaar’. Omgekeerd komt er ook kritiek van de modernen. Er is wel degelijk een realiteit ‘*out there*’. Zo volstaan bijvoorbeeld hermeneutische of postmoderne deconstructies van een tekst niet want we zijn *ook* natuurlijke, neurobiologische entiteiten (p 39). Ze hekelen een al te radicaal relativisme, beschouwen het postmoderne (slechts) als gepast voor de literatuur, laken haar afkeer van metatheorie en haar verwerping van elke empirisme waardoor het alleen bruikbaar zou zijn in de sociale, menselijke zone.

Het dier is één, de mens twee met de natuur. We zijn door taal en cultuur gedenatureerd. In de psychiatrie spreekt men van de oncomfortabele spagaat tussen natuur- en geesteswetenschappen. De door Leffert meermaals geciteerde wetenschapsfilosoof Bruno Latour heeft het over ‘hybride wetenschap’. Het is de befaamde tegenstelling tussen een verklarende en een begrijpende psychologie.

Wie wil blijven meedenken over de onuitgesproken kennistheoretische en wetenschapsfilosofische premissen die aan de psychoanalyse ten grondslag liggen vindt in het boek van Leffert mogelijks enige inspiratie. Sceptici en clinici onder ons huldigen misschien vooral het adagium van Marx: Niets is zo praktisch als een goede theorie!

Maar goed voor wie? Goed waarvoor? Het boek van Leffert opent hieromtrent (slechts) vele vragen.

Mark Kinet is o.a. coördinator van de reeks '*Psychoanalytisch Actueel*' en bestuurslid van de Stichting Psychoanalyse en Cultuur. Zie www.markkinet.be